



Samenvatting bespreking “Het verdriet van de engelen”, door Jón Kalman Stefánsson Sprakmakende boeken, 2013/2014

De kracht van woorden

Voor de IJslandse literatuur is 2013 een belangrijk jaar gebleken. Niet alleen staat tijdens de lezingenreeks ‘Sprakmakende boeken’ voor de eerste maal een IJslandse roman centraal, nooit eerder werden er zoveel romans uit het IJslands vertaald werden als het afgelopen jaar. Als literair land is IJsland, met zijn circa 350.000 bewoners, voor de doorsnee Nederlandse lezer echter nog steeds een *terra incognita*. Interessant genoeg is het aantal gepubliceerde boeken per hoofd van de IJslandse bevolking het hoogst van heel Europa. Met andere woorden: nergens wordt zoveel geschreven en gelezen als op IJsland. Het eiland kent dan ook een eeuwenlange literaire traditie, die begint met de middeleeuwse sagaliteratuur en eindigt bij hedendaagse schrijvers als Sjón, Arnaldur Indriðason en Jón Kalman Stefánsson. De kracht van literatuur is iets dat in de IJslandse volksaard lijkt te zijn ingebed. Of, zoals we in *Het verdriet van de engelen* kunnen lezen: “Woorden maken de wereld groter.”

Die interesse voor woorden, vooral in poëzievorm, bestaat op IJsland al eeuwenlang. Een van de grootste literaire schatten die wij mensen hebben zijn de Oudijsslandse saga’s: spannende, epische verhalen over onder andere de vikingen, Noorse koningen en over bekende IJslandse families. De saga’s spelen zich af tussen het jaar 930 en 1030, maar werden pas 150 tot 300 jaar láter opgetekend. Ze spelen zich meestal af in Scandinavië, maar laten ook een invloed zien van andere Europese literatuur, zoals de vele verhalen over Karel de Grote of de Griekse mythologie. Het vikingverleden en de saga’s hebben diepe sporen achtergelaten in de IJslandse literatuur. Daarin speelt de natuur vaak een grote rol, dat is ook in de hedendaagse literatuur van IJsland het geval. Zo ook in de romans van Jón Kalman Stefánsson (*1963). De ontzagwekkende natuur is op elke bladzijde van *Het verdriet van de engelen*, het tweede deel van een trilogie, welhaast dreigend aanwezig om de mensen te wijzen op hun nietigheid en vergankelijkheid. De titel van het boek, *Het verdriet van de engelen*, “Harmur englanna” in het IJslands, is een metafoor die indianen in Noord-Canada gebruiken om de sneeuw mee aan te duiden. Sneeuw en kou zijn dan ook in overvloed aanwezig in deze rijke roman vol meanderende zinnen, waarin de kracht van woorden centraal staat. Stefánsson overschrijdt met deze roman niet alleen de grens tussen proza en poëzie, maar ook die tussen mens en natuur, en zelfs de scheidslijn tussen leven en dood. Je zou het boek misschien kunnen kwalificeren als *minimal music*, in literaire vorm gegoten.

De roman *Het verdriet van de engelen* speelt zich af aan het eind van de 19e eeuw. In het boek lezen we hoe een naamloze Jongen, na de dood van zijn ouders, broer en zus en zijn boezemvriend Bardur (*Bárður*), terecht komt in een eveneens naamloos dorp. Daar krijgt hij opdracht om postbode Jens te vergezellen naar het Winterstrand, een barre en desolate streek. Het verhaal dat zich ontwikkelt is er een over de kracht en onmacht van woorden, de meedogenloosheid van de natuur en de onmogelijkheid van wezenlijk contact met een ander.

Niet alleen in IJsland zelf, maar ook elders is *Het verdriet van de engelen* positief ontvangen. De trilogie wordt momenteel ook verfilmd. De roman is onder meer vertaald in het Engels, Frans en Duits. In Nederland is inmiddels de 5e druk verschenen, wat vrij exceptioneel is voor een vertaling uit het IJslands. Om maar een klein aantal van de vele positieve recensies te citeren: volgens *Het Parool* is het taalgebruik in deze roman zó mooi, “dat je alle zinnen uit het hoofd wilt kennen”, en concludeert: “een machtig epos”. In *NRC* refereert Kester Freriks onder meer naar de vertaling, die hij “toegewijd en prachtig” noemt. En het *Nederlands Dagblad* schrijft, kort maar krachtig: “Wow!”

Thema's en structuur

De roman is opgedeeld in twee delen. Het eerste deel wordt voorafgegaan door de fraaie zin (wellicht is het zelfs een titel?): “Sommige woorden zijn schelpen in de tijd en erin ligt misschien de herinnering aan jou”. Dit deel is onderverdeeld in 12 titelloze hoofdstukken. Het tweede deel bestaat uit 16 hoofdstukken en wordt voorafgegaan door de woorden “De tocht”. In het eerste deel lezen we hoe de postbode Jens Guðjónsson (*Gudjonsson*), door de kou vastgevroren op zijn paard, opgevangen wordt in een dorp. Daar maakt hij kennis met de naamloze Jongen. Jens is een ruige, zwijgzame man, de stereotype IJslander. De naamloze Jongen is zijn tegenbeeld, hij is zachtaardig, praat graag en heeft een jong-romantische visie op het leven. In het dorp ontmoet hij een meisje, Ragnheid. Hij is gefascineerd door haar mooie schouders en wanneer ze elkaar aankijken, staat de tijd stil. Ook Jens is geïnteresseerd in een vrouw, hij houdt van Salvör. Jens weet niet goed wat hij met Salvör aan moet, hij legt het ook aan met andere vrouwen. Hij durft niet alleen de diepe fjorden over te steken, dus de Jongen gaat met hem mee. De Jongen rouwt nog steeds om de dood van zijn ouders, broer en zus, en Bardur, zijn beste vriend. Voor de Jongen hebben boeken bijna een magische inhoud, en hebben woorden niet alleen een melodie, maar ook een eigen ademhaling. “Papier is de vruchtbare akker waar woorden worden gezaaid”, lezen we.

Het tweede deel van de roman, “De tocht”, wordt ingeleid met de regels: “Als de duivel iets in deze wereld heeft bewerkstelligd, afgezien van het geld, dan is het stuifsnieuw hoog in de bergen”. Het koude winterlandschap krijgt hiermee welhaast demonische betekenis, en als lezer vermoed je meteen dat deze tocht wel eens slecht zou kunnen aflopen. Met name in dit tweede deel wordt de lezer heen en weer geslingerd tussen de intensiteit van het moment, waarop een filosofische bespiegeling volgt die de focus weer terugbrengt naar het grotere geheel. Tijd en ruimte vormen bij Stefánsson bijna een vluchtige context.

Naarmate de weersomstandigheden barrer worden, ontstaat tussen de twee reisgezellen een onuitgesproken en fragiele vriendschap. Wanneer Jens tijdens een sneeuwstorm opeens zoek blijkt, ziet de Jongen de schim van wat later een dode vrouw blijkt te zijn. Zij helpt hem Jens terug te vinden. Wanneer de twee een ingesneeuwde boerderij bereiken, vertelt de boer dat de schim waarschijnlijk zijn onlangs overleden vrouw was. Haar laatste wens was om in gewijde grond te worden begraven, en Jens en de Jongen nemen de kist met haar lichaam mee. Op de terugweg komen ze echter ten val en glijden een berghelling af. Hun lot blijft onzeker.

De auteur: Jón Kalman Stefánsson

Geboren in Reykjavík in 1963. Op 12-jarige leeftijd verhuisde hij naar een voorstad van Reykjavík, waar hij zijn middelbare school afmaakte. Van 1975 tot 1982 had hij verschillende baantjes in West-IJsland, waaronder in een slachthuis, als metselaar en als visser. In 1986 keerde hij terug naar Reykjavík en studeerde Literatuurwetenschap aan de universiteit, een studie die hij niet afrondde. Van 1995 tot 2000 werkte hij als bibliothecaris, en sindsdien leeft hij van het schrijven. Hij heeft zowel poëzie als verhalen en romans gepubliceerd. Zijn debuut kwam in 1988 met de poëziebundel *Með byssuleyfi á eilífðina* (Met een eeuwige schietvergunning) en in

1995 publiceerde hij de roman *Skurðir í rigningu* (Greppels in de regen), het eerste deel van een trilogie. In 2005 verscheen de veelgeprezen roman *Sumarljós, og svo kemur nóttin* (Zomerlicht, en dan komt de nacht), waarvoor hij de IJslandse Literatuurprijs ontving. Drie van zijn boeken werden genomineerd voor de Literatuurprijs van de Noordse Raad, de belangrijkste literaire prijs van Noord-Europa.

Stijl en invloeden

Jón Kalman Stefánsson beschrijft de barre tocht door sneeuwstormen en langs afgronden met veel souplesse en elegantie, alsof hij zichzelf laat verrassen door wat hij opschrijft. De reis gaat gepaard met veel filosofische beschouwingen. Die bespiegelingen lijken op geheel natuurlijke wijze voort te vloeien uit het verhaal, dat hierdoor bijna associatief lijkt te zijn geschreven. Volgens Stefánsson is deze manier van schrijven te herleiden tot zijn vroegste boeken, dat waren poëziebundels. Voor hem is poëzie dan ook de diepste kunstvorm; zij bezit kwaliteiten en elementen die geen enkele andere kunstvorm heeft, behalve misschien de muziek. Die lyrische, associatieve vertelstijl vind je ook terug in de romans van de Spaanse auteur Javier Marías (*1951), de Duitse nobelprijswinnares Herta Müller (*1953) of de Noorse schrijver Knut Hamsun (1859-1952), auteurs van wie Stefánsson het werk bewondert. Ook is hij geïnteresseerd in het werk van Oost-Europese auteurs als Fjodor Dostojevski (1821-1881) en Wisława Szymborska (1923-2012). Het laatste gedeelte van de roman, waarin de twee met een lijkst door de sneeuw slepen, herinnert aan het boek *As I lay dying* (1930) van de Amerikaanse auteur William Faulkner (1897-1962).

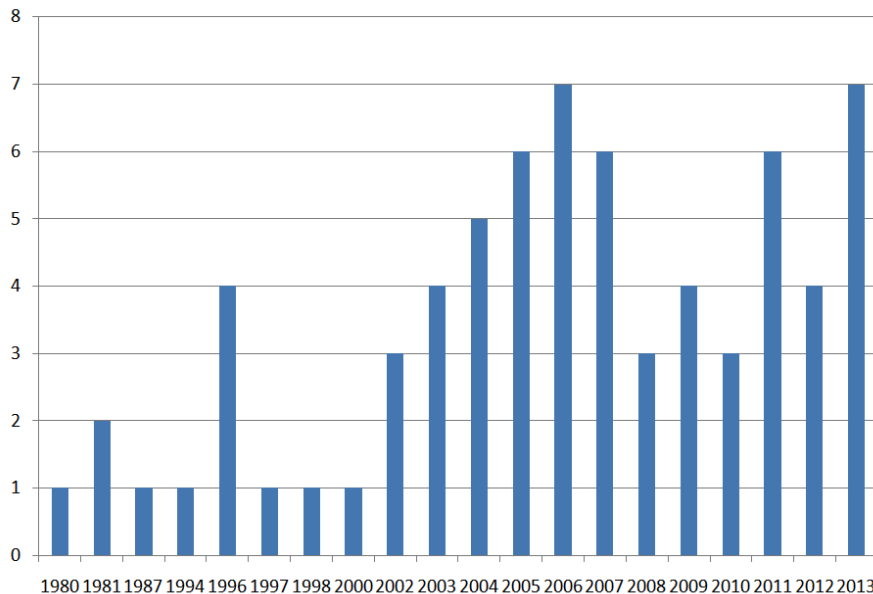
In essentie zijn de personages in *Het verdriet van de engelen*, en ook in de andere twee delen, eigenlijk doodnormale mensen die bijzondere dingen meemaken. Stefánsson zegt dat hij graag schrijft over normale mensen, omdat de lezer zich daar eenvoudiger mee kan identificeren. Voor Stefánsson maken woorden de wereld groter, ook in letterlijke zin, want hij hecht veel waarde aan vertalingen van zijn werk, en aan vertalers. Zonder vertalers zijn we verloren, meent hij. De Nederlandse vertaling van *Harmur englanna* is van de hand van Marcel Otten (*1951), een inmiddels gelauwerd vertaler. Hij heeft ruim 25 vertalingen uit het IJslands op zijn naam staan, en werd in 2012 beloond met de Filter Vertaalprijs voor zijn vertaling van de Oudijlandse *Proza-Edda*. Zijn vertalingen kenmerken zich door virtuositeit en het voor een breed publiek toegankelijk willen maken van soms moeilijke teksten. Jón Kalman Stefánsson werkt zélf ook als vertaler. Zo vertaalde hij onder meer de Amerikaanse schrijver en dichter Charles Bukowski (1920-1994) en de Deense dichter Martin A. Hansen (1909-1955) in het IJslands.

IJslandse literatuur in het Nederlands en Fries

Stefánsson is zeker niet de enige IJslandse auteur wiens boeken het goed doen. In oktober 2013 maakte 'Miðstöð íslenskra bókmennta', het equivalent van het Nederlands Letterenfonds, bekend dat er nooit eerder zoveel vertalingen van IJslandse literatuur gepubliceerd waren als het afgelopen jaar. Sinds 1980 zijn er minstens 71 romans uit het IJslands verschenen in het Nederlands, en ook verschenen er vertalingen in het Fries. Sinds 1996 is een duidelijke stijging merkbaar, dit heeft zeer waarschijnlijk te maken met de grote interesse die vanaf 1994 ontstond voor auteurs als de Deen Peter Høeg (*Smilla's gevoel voor sneeuw*) en de Zweedse Kerstin Ekman (*Zwart water*). In het kielzog van deze hernieuwde interesse voor literatuur uit het hoge Noorden lijkt de opmars van IJslandse vertalingen consistent te worden, met als voorlopige hoogtepunten de jaren 2006 en 2013 (zeven romanvertalingen per jaar). Er bestaat geen gepubliceerd bibliografisch overzicht van vertaalde werken uit het IJslands. Op basis van eigen onderzoek heb ik echter onderstaande grafiek samengesteld. In deze grafiek zijn alleen romanvertalingen opgenomen, maar er verschenen ook enkele poëzievertalingen, zowel losse gedichten als dichtbundels. In 1999 stond IJsland centraal bij poëziefestival 'Poetry International' in

Rotterdam, en werden zes IJslandse dichters uitgenodigd. Meerdere literaire tijdschriften hebben themanummers over IJsland gepubliceerd, waaronder *Deus ex Machina* (2005) en *Bzzletin* (1983). In Groningen vond in 2007 het mini-festival 'Stemmen uit IJsland' plaats, met onder meer aandacht voor de IJslandse film en muziek. Tijdens een poëzieavond in Athena's Boekhandel vond tijdens dit festival de presentatie plaats van de eerste bloemlezing van IJslandse poëzie in het Nederlandse taalgebied, *Moordliederen. Moderne IJslandse poëzie*, verschenen bij de Groninger uitgeverij Wilde Aardbeien.

Literaire vertalingen IJslands-Nederlands 1980-2013



De IJslandse romans die in de afgelopen decennia zijn vertaald, zijn van een kleine 30 verschillende auteurs. Onder hen bevinden zich gelauwerde schrijvers als Einar Kárason (*1955), Steinunn Sigurðardóttir (*1950) en Sjón (*1962), die laatste ook bekend als tekstschrijver van Björk, maar ook werden *thrillers* vertaald van bestsellerauteurs als Árni Þórarinnsson (*1950) en natuurlijk Arnaldur Indriðason (*1961). Laatstgenoemde is een van de best verkopende IJslandse schrijvers ooit. Vanaf 2003 werden 13 van zijn romans over inspecteur Erlendur vertaald in het Nederlands, een absoluut unicum voor een IJslandse auteur in het Nederlandse taalgebied. Op een fraaie tweede plaats staat Halldór Laxness (1902-1998), de grootste schrijver die het moderne IJsland gekend heeft. Hij zou in 1955 als eerste, en tot nu toe enige, IJslandse schrijver de Nobelprijs voor de Literatuur winnen.

Ook in het Fries verschenen enkele vertalingen van IJslandse romans, en ook werd een klein aantal dichters vertaald. Veel Friezen voelen een verwantschap met de Scandinavische landen en in de late 19^e en vroeg 20^e eeuw liet de Friese Beweging zich inspireren door onder meer de nationalistische strijd in Noorwegen en op de Faeröer. In deze vrijheidsstrijd werd de eigen taal gezien als het kloppend hart van de natie, net als in Fryslân. De Friese interesse voor het hoge Noorden werd door de leider van de Friese Beweging, Douwe Kalma (1896-1953), in 1916 verbeeld als een "brêge": Fryslân was in zijn ogen een taalkundige en culturele brug tussen Groot-Brittannië en Scandinavië. Zelf vertaalde Kalma een van de bekendste Edda-gedichten, *Vqluspá* (De voorspelling van de zieneres), uit het Oudijlands in het Fries. De toenemende interesse voor het Noorden leidde in de eerste helft van de 20^e eeuw tot relatief veel Friese vertalingen uit de Scandinavische talen, met name uit het Noors en Deens. Onder deze vertalingen

bevinden zich werken van grote auteurs, zoals de Deen Hans Christian Andersen (1805-1875) en de Noorse auteurs Knut Hamsun en Henrik Ibsen (1828-1906); ook opvallend is het grote aantal toneelstukken en gedichten. De vroegst gepubliceerde vertaling (1903) uit een Scandinavische taal die ik kon vinden, is van de Zweedse nobelprijswinnares Selma Lagerlöf (1858-1940); de meest recente (2011) betreft gedichten van de IJslandse dichteres Sigurbjörg Prastardóttir (*1973).

Niet alleen in de tijd van Douwe Kalma, maar ook in onze tijd worden er vanuit Fryslân bruggen geslagen met het hoge Noorden, ook met de IJslandse cultuur. Tijdens het dichtersfestival 'Frjemde kusten', een onderdeel van het 'Frysk Festival', trad in 2008 een IJslandse dichteres op. Ook tijdens het festival 'Explore the North', dat in 2011 voor het eerst plaatsvond en waarvan in november 2013 de succesvolle tweede editie was, stond een IJslandse dichteres geprogrammeerd en werden Friese vertalingen van haar werk voorgedragen. Zowel in het Friese taalgebied als in de rest van Nederland staat de IJslandse literatuur dus volop in de belangstelling, met Jón Kalman Stefánsson als een van zijn voornaamste vertegenwoordigers. Als we de IJslandse kritiek mogen geloven, en ook sommige buitenlandse critici, is Stefánsson een van de grootste hedendaagse auteurs. Publiek en critici loven de stijl van Stefánsson, die vaak associatief aandoet en waarmee hij pareltjes van zinnen aan elkaar rijgt. In een context van filosofische beschouwingen en een poëtische woordkeuze, slaat het "wit" je herhaaldelijk voor de ogen, niet alleen vanwege de sneeuw die overal aanwezig is, maar ook vanwege de puurheid van zijn woorden. Zelf hecht Stefánsson maar weinig waarde aan *bestsellers*, maar vindt dat literatuur onze manier van denken moet verfrissen en opschudden. Literatuur biedt de mens troost, en er gaat een grote kracht van uit. Als lezer vind je in deze hele trilogie, en dus ook in *Het verdriet van de engelen*, troost. De ene zin is nog fraaiër dan de andere, en soms moet je het boek even wegleggen om alles te laten bezinken. De schoonheid van het geschreven woord staat centraal in deze poëtische, filosofische roman. Voor de naamloze Jongen zijn woorden zelfs 'het zevende wereldwonder'. Er wordt bij Jón Kalman Stefánsson weinig gesproken, maar daardoor des te meer gezégd. Misschien is de voornaamste conclusie na het lezen van deze roman wel, dat "woorden de wereld groter maken".

Roald van Elswijk

primaire literatuur:

Jón Kalman Stefánsson, *Hemel en hel* (Himnaríki og helvíti, 2007). Ambo, 2010

---, *Het verdriet van de engelen* (Harmur englanna, 2009). Ambo, 2012

---, *Het hart van de mens* (Hjarta mannsins, 2011). Ambo, 2013

recensies:

"Mijn poëzie is mijn roman", *Het Parool*, 01-02-2012.

"Postbode Jens strijdend tegen meedogenloze kou", *NRC Next*, 03-02-2012.

"Hoe vaak leef je of je onder stroom staat?", *Nederlands Dagblad*, 24-02-2012

websites:

<http://www.youtube.com/watch?v=UaOsjU5w4ow> (interview met Jón Kalman Stefánsson)

www.noordseliteratuur.nl (uitgebreide Nederlandse website over Scandinavische literatuur)

www.bokmenntir.com (uitgebreide website over IJslandse literatuur, in IJslands en Engels).